

فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار
سال هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۲
صص ۷۹-۵۵

تبیین ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی و تحلیل آن در محتوای کتاب درسی عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار دانش

مهدی سبحانی نژاد^۱، مینا مقدم^۲

چکیده

پژوهش حاضر در صدد تبیین ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی و تحلیل آن در محتوای کتاب درسی عمومی و تکمیل مهارت دوره متوسطه کار دانش بوده است. تحقیق به شیوه تحلیل محتوا و اسنادی انجام شده است. ابتدا مؤلفه‌های نگرش جامع کارآفرینی به کمک روش تحلیل اسنادی از متون نظری و سوابق پژوهشی احصاء و سپس میزان توجه به این ابعاد و مولفه‌ها، در دو دسته کتاب‌های درسی عمومی و تکمیل مهارت شاخه کاردانش دوره متوسطه بررسی شده است. ابزار پژوهش در بخش تحلیل اسنادی، فرم فیش برداری و در بخش تحلیل محتوی، چک لیست یا سیاهه تحلیل محتوی بوده است. واحد تحلیل؛ جملات، تصاویر، پرسش و تمرین بوده و شواهد مستقیم و نیز مضامین معنی دار، تحلیل شده است. داده‌های تحلیل محتوی با استفاده از آمار توصیفی تجزیه و تحلیل شده است. نتایج نشان داده است. در کتاب‌های عمومی، بیشترین میزان توجه به مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در کتاب دین و زندگی (۱) و کم‌ترین میزان توجه در کتاب زبان فارسی (۱) بوده به علاوه بیشترین توجه به بعد عاطفی و کم‌ترین توجه نیز به بعد شناختی نگرش جامع کارآفرینی بوده است. در کتاب‌های تکمیل مهارت؛ بیشترین میزان توجه به مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در کتاب کارآفرینی و کم‌ترین میزان توجه در کتاب بهداشت و ایمنی کار بوده به علاوه بیشترین توجه به بعد شناختی و کمترین توجه نیز به مولفه‌های بعد عاطفی نگرش جامع کارآفرینی بوده است.

کلید واژه‌ها: کارآفرینی، برنامه درسی، کتاب‌های درسی، تحلیل محتوا، شاخه کاردانش

پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۱۲/۲۰

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۱۰/۱۰

۱- دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول) sobhaninejad@shahed.ac.ir

۲- کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی mm5760@gmail.com

مقدمه

واژه کارآفرینی بیش از دو قرن نیست که در ادبیات مدیریت و اقتصاد وارد شده و مانند سایر واژه‌ها تغییرات زیادی را به خود گرفته و از رشد تکاملی برخوردار بوده است. کارآفرینی ابتدا در نظریه‌های اقتصادی تبلور یافته و به عنوان عامل اصلی ایجاد ثروت و یا ارزش اقتصادی شناخته شده و از قرن پانزدهم تاکنون، در کانون مکاتب مختلف اقتصادی قرار داشته است (احمد پور داریانی، ۱۳۸۳ به نقل از ایمانی، ۱۳۸۸: ۲۹). کارآفرینی علاوه بر ایجاد اشتغال، موجب بالا رفتن کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد، کاهش اضطراب‌های اجتماعی و بهره‌وری از منابع ملی می‌شود. کارآفرینی پدیده فنی - اقتصادی جدیدی است که در دودهه اخیر دنیای اقتصاد و صنعت را با پیامدهای شگفت‌انگیز خود متحول ساخته است (صادقی و ملکی نیا، ۱۳۹۰: ۶۹). بی‌شک روند توسعه‌ی اقتصادی در کشورهای توسعه یافته، بیانگر این واقعیت است که اقتصاد تحت تاثیر کارآفرینی است. (احمد پور داریانی و همکاران، ۱۳۸۵: ۴۹). صاحب نظران و نظریه پردازان مختلف تعاریف متفاوتی از کارآفرین و کارآفرینی ارائه داده‌اند، که در ذیل به اختصار به چند نمونه از آن اشاره می‌شود. روبرت روزنشتات (۱۹۸۵) معتقد است که کارآفرینی فرایند پویایی ایجاد ثروت بیشتر است. این ثروت را افرادی ایجاد می‌کنند که مخاطرات بزرگ را برحسب سرمایه، زمان، تعهد شغلی در قبال تعیین ارزش کالا یا خدمات می‌پذیرند (به نقل از احمد پور اریانی، ۱۳۷۸: ۴۹). فرانسیس واکر^۱ (۱۸۷۶) بین افرادی که وجوه سرمایه را تامین می‌کردند و کسانی که به سبب قابلیت‌های مدیریتی، سود کسب می‌کردند، تفاوت قائل شد، دیوید مک‌لند^۲ (۱۹۶۱) کارآفرین را یک ریسک‌پذیر میانه رو و با نیاز به موفقیت بالا معرفی می‌کند (به نقل از قوامی و لطفی پور، ۱۳۸۷: ۷۶). پیتر دراگر^۳ (۱۹۶۴) کارآفرین را کسی می‌داند که از فرصت‌ها حداکثر استفاده را می‌برد، شومپتر^۴ (۱۹۳۴) مشخصه کارآفرین را نوآوری می‌داند که از فرصت‌ها کارآفرین را تخریب خلاق تعریف می‌کرد (به نقل از قوامی و لطفی پور، ۱۳۸۷: ۷۶). بر سر ذاتی یا اکتسابی بودن ویژگی‌های کارآفرینی، در بین صاحب نظران اختلاف نظر وجود دارد. در یک

^۱. Waker

^۲. McClelland. David Clarenc

^۳. Peter drucker

^۴. Schumpeter

دیدگاه افراطی، ولف^۱ معتقد است: "افرادی که دارای خمیرمایه کارآفرینی هستند، کارآفرین می‌شوند و افرادی که دارای اینگونه ویژگی‌های طبیعی و شخصیتی نباشند، به هیچ وجه کارآفرین نخواهند بود" (احمدپور داریانی، ۱۳۷۸: ۷۶). آموزش و پرورش برای پویایی و بالندگی ناگزیر است مدرسه را به دنیای واقعی پیوند بزند و در کنار ارائه ی دانش‌های تخصصی در رشته‌های علمی، به دانش آموزان کمک کند، دانش و مهارت‌هایی را کسب کنند که بتوانند در مواجهه با وضعیت و اقتضائات عصر جدید، از جمله کارآفرینی، موفق باشند (عطاران، ۱۳۸۱ به به نقل از حکیم زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۸).

آموزش و پرورش یکی از عوامل مهم توسعه اقتصادی تلقی می‌شود و برنامه ریزی نیروی انسانی، عامل اصلی سیاست منطقی توسعه اقتصادی و اجتماعی متعادل شناخته شده است. (گلشن فومنی، ۱۳۸۶: ۶۷). تقریباً در تمام پایه‌های تحصیلی همه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، آموزش و ترویج کارآفرینی جایگاه ویژه ای دارد. در ایران، بحث کارآفرینی و آموزش آن، از حدود ۱۰ سال پیش در شاخه کار و دانش نظام آموزش و پرورش مطرح شده و در برنامه درسی جای گرفته است. بحث کارآفرینی و طرح دیدگاه‌های نو و روز آمد در این باره، با توجه به جوان بودن جامعه ایران که جمعیت قابل توجهی از آن جویای کار هستند، ضرورتی دو چندان می‌یابد (برادران و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۲). در جریان آموزش و پرورش هر دوره، عوامل متعددی دخیل هستند که از بین آنها می‌توان به برنامه درسی به عنوان یکی از ارکان برجسته آن اشاره کرد. به شکل سنتی، اهداف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری دانش آموزان و روشهای ارزشیابی را عناصر برنامه درسی دانسته اند که از میان آنها محتوا به عنوان مجموعه فعالیت‌ها و تجارب یادگیری از اهمیت به سزایی برخوردار است (حکیم زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۷). نقش کتاب در فرایند تعلیم و تربیت فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای تغییرات مطلوب رفتاری و پرورش مهارت‌های لازم برای رویارویی با جهانی که به شدت در حال پیچیده شدن است، از طریق آموزش می‌باشد، لذا اصلاح و تغییر کتاب‌های درسی با توجه به مؤلفه‌های مورد نیاز جامعه، یکی از نیازهای مبرم نظام آموزشی به شمار می‌رود (یارمحمدیان، ۱۳۷۷: ۵۲).

⁵.Wolf

ادبیات نگرش کارآفرینانه سعی دارد تا ویژگی‌ها و مهارت‌هایی که در کارآفرینی فرد و تمایز وی از سایرین اثرگذار است، شناسایی کند (کلامنت و متینا، ۲۰۰۸)، نگرش کارآفرینانه، تابعی از هر سه نوع واکنش (شناختی، عاطفی و رفتاری) به یک موضوع کارآفرینانه مشخص است. شواهد بسیاری وجود دارد که اثبات می‌کند آموزش کارآفرینی در افزایش نگرش کارآفرینانه ی افراد و در نتیجه افزایش احتمال وقوع کارآفرینی اثر گذار است (رابینسون، ۱۹۹۱، به نقل از جعفری مقدم، ۱۳۹۰: ۴۸). موفقیت دانش آموختگان دوره کاردانش در جامعه عمل پوشاندن به انتظارات جامعه، به مهارت‌های تخصصی و فردی آنان بستگی دارد. دانش آموختگان موفق کسانی هستند که نه فقط به مهارت‌های تخصصی مجهزند، بلکه مهارت‌هایی چون نوآوری، خلاقیت، مسئله گشایی، برنامه ریزی، کارگروهی، استفاده از فرصت‌ها، اعتماد به نفس، مسئولیت پذیری، انعطاف پذیری، ریسک پذیری و خوش بینی نیز به طور نسبی در آنان نهفته است و شاخه ی کار دانش باید محلی برای پرورش این مهارت‌ها باشد (کوثری و نوروز زاده، ۱۳۸۸: ۳). بنابراین پرورش ویژگی‌های کارآفرینی در دانش آموزان انتظاری است معقول که جامعه از نظام آموزش و پرورش خود دارد و اصلاح محتوای کتاب‌ها شرایطی مناسب را برای این فعالیت‌ها مهیا می‌سازد. در تدوین اهداف برنامه درسی کارآفرینی بایستی، به هر سه بعد شناختی، عاطفی و عملکردی و بر اساس روند ادراک دانش آموزان توجه شود و نباید تنها به ارائه آگاهی‌هایی صرف و مستقیم از کارآفرینی محدود شود به این دلیل که در بعد شناختی، یادگیرنده باید مهارت‌های شناختی تجزیه و تحلیل کارآفرینی را بدست آورد، در بعد عملکردی، او نیازمند آشنائی با عمل و مهارت‌های تخصصی لازم برای اقدام به کارآفرینی است و در بعد عاطفی نیز، محتوای تنظیمی باید مشوق، جذاب و برانگیزاننده باشد (سبحانی نژاد و فردانش، ۱۳۷۹: ۱۱۴-۹۵). بنابراین نگرش است چون بروز آن در رفتار عملی اشخاص مستلزم وجود هر سه بعد با هم است و باید جامع سه باشد تا در رفتار محقق شود. ویژگی‌های کارآفرینان شامل؛ حالت ذهنی مثبت، نیاز به موفقیت، اعتماد به نفس، تمایل به ریسک، خلاقیت و نوآوری (احمد پور داریانی و مقیمی، ۱۳۸۵: ۷۰)، تصمیم گیرنده گی، استفاده کننده از فرصت‌ها، جذب کننده سرمایه و افزایش دهنده ی آن، برنامه ریز،

ایجاد کننده سود از کسب و کار و غیره است. فرانک کارنی^۱ کارآفرینان را افرادی خوش بین، ریسک پذیر و پر انگیزه معرفی کرده است (سعیدی کیا، ۱۳۸۶: ۳۸).

تام^۲ (۲۰۰۹)، اثر آموزش کارآفرینی بر نگرش‌های کارآفرینانه ی دانشجویان را بررسی کرده و نگرش کارآفرینانه را به عنوان متغیر عملیاتی در نظر گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که آموزش کارآفرینی بر افزایش نگرش کارآفرینانه اثر گذار بوده است (جعفری مقدم و فخارزاده، ۱۳۹۰: ۵۰). جان کاو^۳ ده ویژگی برای کارآفرینان ذکر می‌کند: ۱- متعهد و مصمم ۲- انگیزه بالا برای رسیدن به هدف و رشد ۳- افرادی هدف گرا و فرصت گرا ۴- نوآور و خلاق ۵- در حل مشکلات مصر و سخت کوش ۶- واقع بین ۷- دارای موضع کنترل درونی ۸- ریسک پذیر و محاسبه کننده ریسک‌ها ۹- نبود نیاز به قدرت و موقعیت چندان قوی ۱۰- درستکار و قابل اعتماد (به نقل از جهانگیری و کلانتری ثقفی، ۱۳۸۷: ۹۱).

صمدی و شیرزادی اصفهانی (۱۳۸۶) «بررسی رابطه جو سازمانی مدرسه با روحیه کارآفرینی در دانش آموزان» نتایج نشان داده است؛ میان جو سازمانی و روحیه کارآفرینی رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد، طاهری و همکاران (۱۳۸۹)، به بررسی رابطه‌ی کارآفرینی سازمانی با خلاقیت در سازمان فنی و حرفه‌ای شهرستان گچساران پرداخته اند، نتایج تحقیق نشان داد که بین کارآفرینی سازمانی با خلاقیت و ابعاد کارآفرینی سازمانی با خلاقیت همبستگی مثبت وجود دارد. کردنائیچ و زالی (۱۳۸۷) «راهکارهای توسعه کارآفرینی در ایران» را مورد بررسی قرار داده هدف اساسی این تحقیق، این است که کلیه اقدامات و راهکارهای توسعه کارآفرینی را در سه دسته کلی راهکارهای رفتاری، راهکارهای ساختاری و راهکارهای زمینه ای (محیطی) طبقه بندی کند، مرادی، کوهستانی و بهرام زاده (۱۳۸۷) « بررسی ویژگی‌های بنیادین کارآفرینی در دانش آموزان دوره متوسطه خراسان شمالی و ارائه راهکار جهت تقویت این ویژگی‌ها» نتایج نشان داد؛ که دانش آموزان متوسطه خراسان شمالی در وضعیت نامطلوبی از نظر قابلیت‌های بنیادین کارآفرینی به سر می‌برند، نوه ابراهیم و تندسه (۱۳۸۷) به مطالعه شاخص‌های کار آفرینی در بین دانش آموزان سال آخر سه شاخه نظری، فنی حرفه ای و کار دانش (مدارس متوسطه شهرستان

1. Frank Carney

2. Tom

2. John Kao

گرمسار) پرداخته اند، نتایج تحقیق نشان داد که بین قابلیت های کارآفرینی دانش آموزان شاخه های نظری، فنی و حرفه ای و کاردانش در سطح تفاوت معناداری وجود دارد. جهانیان (۱۳۸۹) « بررسی راهکارهای توسعه کارآفرینی در آموزشگاه های فنی و حرفه ای دانشگاه آزاد اسلامی» نتایج بدست آمده نشان داد که مهم ترین راهکارهای توسعه کارآفرینی در آموزشگاه های فنی و حرفه ای دانشگاه آزاد اسلامی در ابعاد، ایجاد فرهنگ کارآفرینی، ایجاد مدیریت مستمر، توسعه آموزش کارآفرینی، ایجاد ساختار کارآفرینانه بازاریابی کارآفرینانه و توسعه کارآفرینی از طریق منابع انسانی خلاق و نوآور در دانشگاه آزاد اسلامی می باشد.

از سوی دیگر مطالعه پژوهش های صورت گرفته خارجی نیز شامل: هاتن (۱۹۹۳) « تاکید برنامه ی آموزشی بر نگرش نسبت به کارآفرینی» نشان داد که در شرکت کنندگان با مرکز کنترل درونی، نگرش مثبت تر نسبت به کارآفرینی ایجاد شد، چیگ مینگ یو و همکاران (۲۰۰۹) « اثر بخشی آموزش کارآفرینی در مالزی» نشان دادند که آموزش کارآفرینی در مالزی با انتظارات دانشجویان در کسب مهارت همخوانی ندارد و سطح آگاهی دانشجویان در مورد این که کارآفرینی چیست؟ هم چنان پایین است، جیونگ، جی کیم^۱ (۲۰۰۸) «آموزش کارآفرینی در دبیرستان های هنگ کنگ، امکانات و محدودیتها» نشان داد که پنجاه درصد آزمودنی ها از وجود آموزش کارآفرینی در مدارس شان خبر داده اند و هشتاد درصد آن ها اجرای برنامه های آموزش کارآفرینی را مناسب می دانند.

باتوجه به نرخ فزاینده تغییر و تحولات در حوزه های علمی، اقتصادی و اجتماعی، نظام آموزشی در صورتی اثر بخش و کارآمد خواهد بود که بتواند با ایجاد بسترهای لازم، منابع انسانی تحت آموزش خویش را به دانش، مهارت و ویژگی های کارآفرینان تجهیز و روحیه کارآفرینی را در آن ها پرورش دهد (پور قاز و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۸). با توجه به مطالب فوق، مسأله اساسی پژوهش حاضر «تبیین ابعاد و مولفه های جامع کارآفرینی و تحلیل محتوای میزان توجه به آن در محتوای کتاب های درسی عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار دانش در سال تحصیلی ۹۰-۸۹» می باشد لذا چهار سوال ذیل طرح و مورد بررسی واقع شده است:

۱. عمده ترین ابعاد و مولفه های نگرش جامع کارآفرینی کدام اند؟

۲. به چه میزان به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی، در محتوای کتاب‌های درسی عمومی و تکمیل مهارت دوره متوسطه شاخه کاردانش توجه شده است؟
۳. بیشترین و کمترین میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در کتاب‌های درسی عمومی نمونه مورد بررسی دوره متوسطه شاخه کاردانش چه بوده است؟
۴. بیشترین و کمترین میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در کتاب‌های درسی تکمیل مهارت دوره متوسطه شاخه کاردانش، چه بوده است؟

روش

پژوهش حاضر به روش تحلیل اسنادی و تحلیل محتوی^۱ انجام شده است. ابتدا مؤلفه‌های کارآفرینی با روش تحلیل اسنادی احصاء و سپس میزان توجه به این ابعاد و مولفه‌ها، در دو دسته کتاب‌های درسی عمومی و تکمیل مهارت شاخه کاردانش دوره متوسطه در هر پاراگراف، تصاویر، پرسش، تمرین و جدول به محض مشاهده ی یکی از شواهد و مضامین معنی‌دار مربوط به هدفی از ابعاد سه گانه، کد مربوط به آن در جدول علامت زده و یک بار فراوانی برای آن هدف محسوب شد و از روی این فراوانی‌ها محتوای کل کتاب در رابطه با اهداف کلی ده عنوان کتاب فوق مورد پردازش، توصیف و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

۱- عمده ترین ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کدام اند ؟

ماسالوویا^۲ (۲۰۱۰) در بررسی ۲۱ مقاله راجع به موضوعاتی که در برنامه‌های درسی آموزش کارآفرینی تدریس می‌شود، نه موضوع اصلی و اساسی را شناسایی نموده، که به ترتیب اهمیت: ۱- مدیریت منابع و امور مالی (۱۶٪) ۲- بازار یابی و مهارت در فروشندگی (۱۴٪) ۳- خلق ایده و کشف فرصت‌ها (۱۳٪) ۴- برنامه ریزی کسب و کار (۱۲٪) ۵- مدیریت توسعه (۱۲٪) ۶- سازماندهی و تیم سازی (۱۰٪) ۷- خلق کسب و کار جدید (۹٪) ۸- مدیریت کسب و کارهای کوچک (۸٪) ۹- ریسک و منطق (۶٪) می‌باشند و همچنین نامبرده در بررسی‌های دیگر به این نتیجه رسیدند که آموزش کارآفرینی باید بیشتر بر حیطه عاطفی متمرکز باشد. تورون بری^۳ (۲۰۰۶) به نقل از جف

1. content analysis

2. Mwasalwiba

3. Thornberry

تیمونز^۱ می‌گوید: در یک معادله ی کارآفرینی علاوه بر ویژگی‌های ذاتی و شخصیتی کارآفرین، نیمی از معادله به فلسفه و ذهنیت کارآفرینی افراد بستگی دارد که این بخش قابل یادگیری است (تیمونز، ۲۰۰۶). تورن بری ۱۰ ویژگی زیر را برای مدیران کارآفرین ضروری می‌داند: موضع کنترل درونی، تحمل ابهام، اراده برای جذب افراد با هوش تر از خود، انگیزه کافی برای ساخت یا تغییر، استقبال از فرصت‌ها، حس اضطرار، پشتکار، انعطاف پذیری، خوش بینی، حس تحرک و شادابی. یک کارآفرین فردی توفیق گرا، علاقمند و پر انرژی است (ژامپتاکس، ۲۰۰۷). مک کلند^۲ (۱۹۶۱) ویژگی‌های افراد کارآفرین را شامل انگیزه پیشرفت، خطر پذیری، کنترل درونی، خلاقیت و نیاز به استقلال می‌داند و بر اساس تحقیقات انجام شده، معتقد است که پرورش ویژگی‌های ذکر شده در افراد باعث تقویت قابلیت‌های کارآفرینی می‌شود. ولش و وایت^۳ (۱۹۸۱) از نیاز به کنترل، مسئولیت پذیری، هماورد طلبی و عزت نفس به عنوان ویژگی‌های مشترک کارآفرینان یاد می‌کنند. هورنادی^۴ (۱۹۸۲) مهمترین ویژگی‌های افراد کارآفرین را اعتماد به نفس، خلاقیت و انگیزه پیشرفت می‌داند (به نقل از شکرکن و همکاران، ۱۳۸۲: ۶).

با توجه به این که هدف پژوهش حاضر "شناسایی مولفه‌های کارآفرینی در محتوای برنامه درسی شاخه کاردانش" است، بنابراین پس از مطالعه و بررسی ادبیات و پیشینه ی پژوهش در زمینه ی نگرش جامع کارآفرینی، فهرستی از عمده ترین مولفه‌های کارآفرینی و ابعاد آن تهیه شد و در اختیار تعدادی از صاحب نظران و متخصصان حوزه ی مذکور قرار گرفت و پس از چند مرتبه بررسی و اصلاح، به این نتیجه دست یافتیم که مولفه‌ها و ابعاد کارآفرینی قابل بررسی در محتوای برنامه درسی را، می‌توان به سه بعد و هفده مولفه تقسیم کرد که عبارتند از؛

شناختی: دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی - توانمندی‌های ذهنی - خلاقیت و

نوآوری کارآفرینانه.

-
1. Jef timmons
 2. McClelland
 3. Welsh & White
 4. Hornaday

عاطفی: سخت کوشی حرفه ای - اشتیاق درونی کارآفرینانه - مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای - استقلال و انعطاف پذیری حرفه ای - نظم جویی حرفه ای - نتیجه گرایی حرفه ای - مثبت اندیشی حرفه ای و کارآفرینانه - موفقیت طلبی کارآفرینانه.

مهارتی: توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید - توانایی عملی در مهارت‌های فناورانه اطلاعاتی و ارتباطی - توانایی عملی در تبدیل ایده به عمل - توانایی عملی در مهارت‌های مدیریت کارآفرینی - توانایی عملی در مهارت‌های بین فردی - توانایی عملی در انجام ماهرانه امور کارآفرینی حرفه ای در ابعاد سه گانه شناختی، عاطفی و عملکردی که طی فصل دوم، مولفه‌ها و ابعاد سه گانه نگرش جامع کارآفرینی مورد بررسی قرار گرفت.

در این پژوهش پس از بررسی و مطالعه جامع پیشینه مطالعات کارآفرینی از دیدگاه‌های مختلف به ویژه از منظر رویکرد نگرشی، ابعاد و مولفه‌های کارآفرینی مشخص و پس از طی چندین بار بررسی، اصلاح و نهایتاً تایید آنها توسط متخصصان، جدول ذیل تهیه و به بررسی آنها در محتوای کتب درسی عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار دانش، پرداخته شده است.

جدول ۱. ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی

ابعاد نگرش جامع	مولفه‌های مبین ابعاد نگرش جامع کارآفرینی
دانش، معلومات و مهارت‌های ذهنی شناختی	دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی توانمندی‌های ذهنی
	خلاقیت و نوآوری کارآفرینانه
عاطفی (شخصیتی - روانی)	سخت کوشی حرفه ای اشتیاق درونی کارآفرینانه
	مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای استقلال و انعطاف پذیری حرفه ای
	نظم جویی حرفه ای نتیجه گرایی حرفه ای
	مثبت اندیشی حرفه ای و کارآفرینانه موفقیت طلبی کارآفرینانه
مهارتی (عملکردی)	توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید توانایی عملی در مهارت‌های فناورانه اطلاعاتی - ارتباطی توانایی عملی در تبدیل ایده به عمل (ذهنیت به عینیت) توانایی عملی در مهارت‌های مدیریت کارآفرینی توانایی عملی در مهارت‌های بین فردی توانایی عملی در انجام ماهرانه امور کارآفرینی حرفه ای

۲- به چه میزان به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در محتوای کتاب‌های درسی عمومی و تکمیل مهارت دوره متوسطه شاخه کاردانش توجه شده است؟

۲-۱. تحلیل کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۱) - دین و زندگی سال اول دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان داد؛ از مجموع ۵ فراوانی، یعنی $\frac{23}{80}$ ٪ در بعد شناختی، ۱ فراوانی آن، یعنی $\frac{4}{76}$ ٪ به مولفه «دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی» ۴ فراوانی آن، یعنی $\frac{19}{04}$ ٪ به مولفه ی «توانمندی‌های ذهنی»، اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی، از مجموع ۹ فراوانی، یعنی $\frac{42}{85}$ ٪، ۳ فراوانی، یعنی $\frac{14}{28}$ ٪ آن، مربوط به مولفه ی «سخت کوشی حرفه ای»، مولفه «اشتیاق درونی کارآفرینانه» با یک فراوانی یعنی $\frac{4}{76}$ ٪، مولفه «مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای» با یک فراوانی یعنی $\frac{4}{76}$ ٪، مولفه ی «نظم جویی حرفه ای» با یک فراوانی، مولفه ی «مثبت اندیشی حرفه ای و کارآفرینانه» با یک فراوانی، مولفه ی «موفقیت طلبی کارآفرینانه» با یک فراوانی، اختصاص یافته است.

تجزیه و تحلیل بعد مهارتی نشان داد، از مجموع ۷ فراوانی، یعنی $\frac{33}{33}$ ٪ مربوط به حیطه مهارتی (عملکردی)، یک فراوانی آن یعنی $\frac{4}{76}$ ٪ به مولفه ی «توانایی عملی در مهارت‌های بین فردی»، ۶ فراوانی آن یعنی $\frac{14}{28}$ ٪ مربوط به مولفه ی «توانایی عملی در انجام ماهرانه امور کارآفرینی حرفه ای» اختصاص یافته است.

جدول ۲. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۱)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل		درصد	نوع اشاره	
			فراوانی‌ها	فراوانی‌ها		مستقیم	غیرمستقیم
بعد شناختی	۲	۵	۵		$\frac{23}{80}$ ٪	۱	۴
بعد عاطفی	۷	۹	۹		$\frac{42}{85}$ ٪	۲	۷
بعد مهارتی	۲	۵	۷		$\frac{33}{33}$ ٪	۲	۵

۲-۲. نتایج حاصل از تحلیل کتاب زبان فارسی (۱) - سال اول دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان می‌دهد، در مجموع یک فراوانی یعنی $\frac{5}{50}$ ٪، مربوط به بعد شناختی، تنها به مولفه ی «توانمندی ذهنی» اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان می‌دهد، این کتاب به هیچ یک از مولفه‌های عاطفی کارآفرینی توجه نکرده است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) نشان می‌دهد، در مجموع یک فراوانی یعنی $\frac{5}{50}$ ٪، مربوط به بعد مهارتی، تنها به مولفه ی «توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید» توجه شده است.

جدول ۳. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب زبان فارسی (۱)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	
				نوع اشاره	مستقیم / غیرمستقیم
بعد شناختی	۱	۱	۱	۵۰٪	-
بعد عاطفی	-	-	-	-	-
بعد مهارتی	۱	۱	۱	۵۰٪	-

۳-۲. نتایج حاصل از تحلیل کتاب کارآفرینی - شاخه کاردانش (کلیه رشته‌ها)

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان داد؛ از مجموع ۷۲ فراوانی، یعنی ۴۴/۴۴٪ در بعد شناختی، ۴۵ فراوانی آن، یعنی ۲۷/۷۷٪ به مولفه ی « دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی »، ۱۳ فراوانی آن، یعنی ۸/۰۲٪ به مولفه ی « توانمندی‌های ذهنی » و ۱۴ فراوانی آن، یعنی ۸/۶۴٪ به مولفه ی « خلاقیت و نوآوری‌های کارآفرینانه » اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان داد؛ از مجموع ۲۷ فراوانی، یعنی ۱۶/۶۶٪ در بعد عاطفی، ۹ فراوانی آن، یعنی ۵/۵۵٪ به مولفه ی « سخت کوشی حرفه ای »، مولفه اشتیاق درونی کارآفرینانه با ۲ فراوانی یعنی ۱/۲۳٪، مولفه « مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای با ۱ فراوانی یعنی ۰/۶۱٪، مولفه « استقلال و انعطاف پذیری حرفه ای » با ۴ فراوانی یعنی ۲/۴۶٪، مولفه « نتیجه گرایی حرفه ای »، با ۴ فراوانی یعنی ۲/۴۶٪، مولفه « مثبت اندیشی حرفه ای و کارآفرینانه »، با ۳ فراوانی یعنی ۱/۸۵٪، مولفه « موفقیت طلبی کارآفرینانه » با ۲ فراوانی توجه نموده است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) نشان داد؛ از مجموع ۶۴ فراوانی، یعنی ۳۹/۵۰٪ در بعد عملکردی، ۲ فراوانی آن، یعنی ۱/۲۳٪ به مولفه ی « توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید »، مولفه « توانایی عملی در مهارت‌های فناورانه اطلاعاتی - ارتباطی » با ۷ فراوانی یعنی ۱۰/۹۳٪، مولفه « توانایی عملی در تبدیل ایده به عمل » با ۲ فراوانی یعنی ۱/۲۳٪، مولفه « توانایی عملی در مهارت‌های مدیریت کارآفرینی » با فراوانی ۳۳ یعنی ۲۰/۳۷٪، مولفه « توانایی عملی در مهارت‌های بین فردی » با ۳ فراوانی یعنی ۴/۶۸٪، مولفه « توانایی عملی در انجام ماهرانه امور کارآفرینی حرفه ای » با ۱۵ فراوانی یعنی ۹/۲۵٪ اختصاص یافته است.

جدول ۴. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب کارآفرینی

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	
				نوع اشاره	مستقیم / غیرمستقیم
بعد شناختی	۳	۱۷	۷۲	۴۴/۴۴٪	۶۶
بعد عاطفی	۷	۱۹	۲۷	۱۶/۶۶٪	۲۶
بعد مهارتی	۶	۲۲	۶۳	۳۸/۸۸٪	۶۰

۲-۴. نتایج حاصل از تحلیل کتاب ادبیات فارسی (۱) - سال اول دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان می‌دهد، در مجموع ۳ فراوانی یعنی ۵۰٪، مربوط به بعد شناختی، یک فراوانی آن یعنی ۱۶/۶۶٪، به مولفه ی « دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی »، مولفه ی « توانمندی‌های ذهنی » با ۲ فراوانی یعنی ۳۳/۳۳٪، اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان داد، در مجموع ۳ فراوانی یعنی ۵۰٪، مربوط به بعد عاطفی، یک فراوانی آن یعنی ۱۶/۶۶٪، به مولفه ی « سخت کوشی حرفه ای»، یک فراوانی آن یعنی ۱۶/۶۶٪، به مولفه ی « استقلال و انعطاف پذیری حرفه ای»، یک فراوانی آن یعنی ۱۶/۶۶٪، به مولفه ی « مثبت اندیشی حرفه ای و کارآفرینانه »، اشاره داشته است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) نشان داد، کتاب ادبیات فارسی سال اول دبیرستان به مولفه‌های بعد مهارتی توجهی نداشته است.

جدول ۵. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب ادبیات فارسی (۱)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها		نوع اشاره
				مستقیم	غیرمستقیم	
بعد شناختی	۲	۳	۳	۵۰٪	-	۳
بعد عاطفی	۳	۳	۳	۵۰٪	۱	۲
بعد مهارتی	-	-	-	-	-	-

۲-۵. نتایج حاصل از تحلیل کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۲) - دین و زندگی سال

دوم دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان می‌دهد، در مجموع ۳ فراوانی یعنی ۱۰۰٪، مربوط به بعد عاطفی، یک فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪، به مولفه ی « سخت کوشی حرفه ای»، مولفه ی «مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای » با یک فراوانی یعنی ۳۳/۳۳٪ و مولفه « نتیجه گرایی حرفه ای » با یک فراوانی یعنی ۳۳/۳۳٪، اختصاص یافته است و به مولفه‌های مطرح در ابعاد شناختی و عملکردی هیچ اشاره ای نداشته است.

جدول ۶. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۲)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها		نوع اشاره
				مستقیم	غیرمستقیم	
بعد شناختی	-	-	-	-	-	-
بعد عاطفی	۳	۳	۳	۱۰۰٪	-	۳
بعد مهارتی	-	-	-	-	-	-

۲-۶. نتایج حاصل از تحلیل کتاب بهداشت و ایمنی کار - سال دوم دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان می‌دهد، در مجموع ۳۶ فراوانی یعنی ۸۱/۸۱٪، مربوط به بعد شناختی، ۳۵ فراوانی آن یعنی ۷۹/۵۴٪، به مولفه ی « دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی» و یک فراوانی یعنی ۲/۲۷٪ به مولفه «توانمندی‌های ذهنی» پرداخته است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان می‌دهد، در مجموع ۱ فراوانی یعنی ۲/۲۷٪، مربوط به بعد عاطفی، یک فراوانی آن یعنی ۲/۲۷٪، به مولفه ی « دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی» اشاره نموده است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) نشان می‌دهد، در مجموع ۷ فراوانی یعنی ۱۵/۹۰٪، مربوط به بعد مهارتی، ۲ فراوانی آن یعنی ۴/۵۴٪، به مولفه ی « توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید»، یک فراوانی یعنی ۲/۲۷٪ به مولفه ی «توانایی عملی در مهارت‌های فناورانه اطلاعاتی-ارتباطی»، یک فراوانی یعنی ۲/۲۷٪ به مولفه ی « توانایی عملی در تبدیل ایده به عمل (ذهنیت به عینیت)»، یک فراوانی یعنی ۲/۲۷٪ به مولفه ی « توانایی عملی در مهارت‌های مدیریت کارآفرینی»، ۲ فراوانی آن یعنی ۴/۵۴٪ به مولفه ی « توانایی عملی در مهارت‌های بین فردی » اختصاص یافته است.

جدول ۷. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب بهداشت و ایمنی کار

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گونه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	نوع اشاره
بعد شناختی	۲	۵	۳۶	۸۱/۸۱٪	مستقیم ۳۰، غیرمستقیم ۶
بعد عاطفی	۱	۱	۱	۲/۲۷٪	-
بعد مهارتی	۵	۶	۷	۱۵/۹۰٪	۲، ۵

۲-۷. نتایج حاصل از تحلیل کتاب زبان فارسی (۲) - سال دوم دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان می‌دهد، کتاب زبان فارسی (۲) به مولفه‌های مطرح در بعد عاطفی نگرش جامع کارآفرینی هیچ گونه توجهی نشده است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان می‌دهد، کتاب زبان فارسی (۲) به مولفه‌های مطرح در بعد عاطفی نگرش جامع کارآفرینی هیچ گونه توجهی نشده است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) نشان می‌دهد، در مجموع ۳ فراوانی یعنی ۱۰۰٪، مربوط به بعد مهارتی، یک فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به مولفه ی «توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید»، یک فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به مولفه ی « توانایی عملی در

مهارت‌های فناورانه اطلاعاتی - ارتباطی « و یک فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به مولفه ی « توانایی عملی در مهارت‌های مدیریت کارآفرینی» اختصاص یافته است.

جدول ۸. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب زبان فارسی (۲)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	
				مستقیم	غیرمستقیم
بعد شناختی	-	-	-	-	-
بعد عاطفی	-	-	-	-	-
بعد مهارتی	۳	۳	۳	۱۰۰٪	-

۲-۸. نتایج حاصل از تحلیل کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۳) - دین و زندگی سال سوم دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نگرش جامع کارآفرینی نشان می‌دهد، در این کتاب به بعد شناختی هیچ گونه توجهی نشده است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی نشان می‌دهد، در مجموع ۴ فراوانی یعنی ۶۶/۶۶٪، مربوط به بعد عاطفی، ۲ فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪، به مولفه ی « سخت کوشی حرفه ای»، ۲ فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به مولفه «مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای» اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی نشان می‌دهد، در مجموع ۲ فراوانی یعنی ۳۳/۳۳٪، مربوط به بعد مهارتی، به مولفه ی « توانایی عملی در مهارت‌های بین فردی»، اختصاص یافته است.

جدول ۹. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۳)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	
				مستقیم	غیرمستقیم
بعد شناختی	-	-	-	-	-
بعد عاطفی	۲	۳	۴	۶۶/۶۶٪	۲
بعد مهارتی	۱	۲	۲	۳۳/۳۳٪	-

۲-۹. نتایج حاصل از تحلیل کتاب قانون کار - شاخه کاردانش (کلیه رشته‌ها)

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نگرش جامع کارآفرینی نشان می‌دهد، از مجموع ۲۶ فراوانی، یعنی ۶۸/۴۲٪ در بعد شناختی، مجموع فراوانی آن، به مولفه « دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی» توجه داشته است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی کتاب قانون کار نشان داد؛ از مجموع ۳ فراوانی، یعنی ۶/۲۵٪، مربوط به حیطة عاطفی، یک فراوانی آن یعنی ۲/۶۳٪، به مولفه ی « سخت کوشی حرفه ای»، یک فراوانی آن یعنی ۲/۶۳٪، به مولفه ی « مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی

حرفه ای» و یک فراوانی آن یعنی ۲/۶۳٪، به مولفه ی «نتیجه گرایی حرفه ای» اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) کتاب قانون کار نشان داد؛ از مجموع ۹ فراوانی، یعنی ۲۳/۶۸٪ مربوط به حیطه مهارتی، ۳ فراوانی آن یعنی ۶/۲۵٪ به مولفه ی «توانایی عملی خلق فرصت‌های کاری جدید» و ۲ فراوانی آن یعنی ۶/۲۵٪ به مولفه ی «توانایی عملی در مهارت‌های فناورانه اطلاعاتی-ارتباطی»، ۲ فراوانی آن یعنی ۵/۲۶٪ به مولفه «توانایی عملی در تبدیل ایده به عمل (ذهنیت به عینیت)»، ۲ فراوانی آن یعنی ۵/۲۶٪ به مولفه «توانایی عملی در مهارت‌های مدیریت کارآفرینی»، توجه داشته است.

جدول ۱۰. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب قانون کار

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	
				مستقیم	غیرمستقیم
بعد شناختی	۱	۴	۲۶	۶۸/۴۲٪	۲۴
بعد عاطفی	۳	۳	۳	۶/۲۵٪	-
بعد مهارتی	۴	۷	۹	۲۳/۶۸٪	۱

۲-۱۰. نتایج حاصل از تحلیل کتاب ادبیات فارسی (۲) - سال دوم دبیرستان

تجزیه و تحلیل بعد شناختی نشان داد؛ از مجموع ۱ فراوانی، یعنی ۳۳/۳۳٪ مربوط به حیطه شناختی، تنها به مولفه ی «توانمندی‌های ذهنی» توجه شده است. تجزیه و تحلیل بعد عاطفی کتاب ادبیات فارسی (۲) نشان داد؛ از مجموع ۲ فراوانی، یعنی ۶۶/۶۶٪ مربوط به حیطه عاطفی، ۱ فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به مولفه ی «نتیجه گرایی حرفه ای» و ۱ فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪، به مولفه ی «سخت کوشی حرفه ای»، اختصاص یافته است. تجزیه و تحلیل بعد مهارتی (عملکردی) کتاب ادبیات فارسی (۲) نشان داد؛ در این کتاب به بعد شناختی هیچ گونه توجهی نشده است.

جدول ۱۱. میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی کتاب ادبیات فارسی (۲)

ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	تعداد مولفه	تعداد گویه	کل فراوانی‌ها	درصد فراوانی‌ها	
				مستقیم	غیرمستقیم
بعد شناختی	۱	۱	۱	۳۳/۳۳٪	-
بعد عاطفی	۲	۲	۲	۶۶/۶۶٪	-
بعد مهارتی	-	-	-	-	-

۳. بیشترین و کمترین میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در کتاب‌های درسی عمومی نمونه مورد بررسی دوره متوسطه شاخه کاردانش چه بوده است؟

- کتاب دین و زندگی (۱) با مجموع ۲۱ فراوانی یعنی $\frac{۴۷}{۷۲}$ ، بیشترین میزان توجه به مولفه «توانمندی‌های ذهنی»، در بعد شناختی و مولفه «توانایی عملی در انجام ماهرانه امور کارآفرینی حرفه‌ای» در بعد مهارتی که هر دو با ۴ فراوانی یعنی $\frac{۱۹}{۱۰۴}$ ، کمترین میزان توجه به مولفه‌های «توانایی عملی در انجام ماهرانه امور کارآفرینی حرفه‌ای در بعد مهارتی و دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی در بعد شناختی با یک فراوانی یعنی $\frac{۴}{۷۶}$ اختصاص یافته است.
- کتاب دین و زندگی (۲) با مجموع ۳ فراوانی یعنی $\frac{۱}{۱۰۰}$ ، بیشترین و کمترین ندارد و هر سه مولفه برابر هستند.
- کتاب دین و زندگی (۳) با مجموع ۶ فراوانی یعنی $\frac{۱۳}{۶۳}$ ، کمترین متعلق به بعد شناختی که صفر می‌باشد و بیشترین نیز ندارد زیرا مولفه‌های دو بعد عاطفی و مهارتی برابر است.
- کتاب ادبیات فارسی (۱) با مجموع ۶ فراوانی یعنی $\frac{۱۳}{۶۳}$ ، کمترین متعلق به بعد مهارتی که صفر می‌باشد و بیشترین مولفه به توانمندی‌های ذهنی با ۲ فراوانی یعنی $\frac{۳۳}{۳۳}$ اختصاص یافته است.
- کتاب ادبیات فارسی (۲) با مجموع ۳ فراوانی یعنی $\frac{۶}{۸۱}$ ، کمترین متعلق به بعد مهارتی که صفر می‌باشد و بیشترین نیز ندارد زیرا مولفه‌های دو بعد عاطفی و مهارتی هر کدام دارای یک فراوانی می‌باشند.
- کتاب زبان فارسی (۱) با مجموع ۲ فراوانی یعنی $\frac{۴}{۵۴}$ ، کمترین مولفه آن شامل بعد عاطفی که صفر است و بیشترین مولفه هم ندارد زیرا بعد شناختی و مهارتی دارای دو مولفه با فراوانی ۱ می‌باشند.
- کتاب زبان فارسی (۲) با مجموع ۳ فراوانی یعنی $\frac{۶}{۸۱}$ ، بعد شناختی و عاطفی آن صفر و بعد مهارتی نیز دارای سه مولفه با فراوانی یکسان هستند. بنابراین کمترین و بیشترین ندارد.

جدول ۱۲. فراوانی و درصد ابعاد سه گانه نگرش جامع کارآفرینی در کتاب‌های درسی عمومی شاخه کاردانش

کتاب‌های عمومی شاخه کاردانش	ابعاد نگرش جامع کارآفرینی			مجموع			
	شناختی	عاطفی	مهارتی	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
دین و زندگی (۱)	۵	۹	۷	۲۱	۳۳/۳۳٪	۲۱	۴۷/۷۲٪
دین و زندگی (۲)	-	۳	-	۳	۱۰۰٪	۳	۶/۸۱٪
دین و زندگی (۳)	-	۴	۲	۶	۳۳/۳۳٪	۶	۱۳/۶۳٪
ادبیات فارسی (۱)	۳	۳	-	۶	۵۰٪	۶	۱۳/۶۳٪
ادبیات فارسی (۲)	۱	۲	-	۳	۶۶/۶۶٪	۳	۶/۸۱٪
زبان فارسی (۱)	۱	-	۱	۲	۵۰٪	۲	۴/۵۴٪
زبان فارسی (۲)	-	-	۳	۳	۱۰۰٪	۳	۶/۸۱٪
مجموع	۱۰	۲۱	۱۳	۴۴	۲۹/۵۴٪	۴۴	۱۰۰٪

۴. بیشترین و کمترین میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در کتاب‌های درسی تکمیل مهارت دوره متوسطه شاخه کاردانش چه بوده است؟

- کتاب کارآفرینی با مجموع ۱۶۲ فراوانی، یعنی ۶۶/۳۹٪، بیشترین میزان توجه به مولفه «دانش و معلومات نظری و تجربی کارآفرینی» با ۴۵ فراوانی یعنی ۲۷/۷۷٪ و کمترین میزان توجه شامل مولفه «مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی حرفه ای» با ۱ فراوانی یعنی ۰/۶۱٪، به بعد عاطفی اختصاص داشته است.

- کتاب قانون کار با مجموع ۳۸ فراوانی یعنی ۵۷/۱۵٪، بیشترین میزان توجه به مولفه «آگاهی از دانش و معلومات ضروری برای تاسیس، نگهداری، توسعه و حفظ مشاغل موفق» با ۱۹ فراوانی یعنی ۵۰٪، کمترین میزان توجه به مولفه‌های «سخت کوشی حرفه ای، مسولیت پذیری و وظیفه شناسی و نتیجه گرایی حرفه ای» با یک فراوانی یعنی ۲/۶۳٪، اختصاص یافته است.

- کتاب بهداشت و ایمنی کار با مجموع ۴۴ فراوانی یعنی ۱۸/۰۳٪، بیشترین میزان توجه به مولفه «آگاهی از دانش و معلومات ضروری برای تاسیس، نگهداری، توسعه و حفظ مشاغل موفق» با ۱۹ فراوانی یعنی ۵۰٪، کمترین میزان توجه به مولفه‌های «سخت کوشی حرفه ای، مسولیت پذیری و وظیفه شناسی و نتیجه گرایی حرفه ای» با یک فراوانی یعنی ۲/۶۳٪، به بعد عاطفی، اختصاص داشته است.

جدول ۱۳. فراوانی و درصد ابعاد سه گانه نگرش جامع کارآفرینی در کتاب‌های درسی تکمیل مهارت شاخه کاردانش

کتاب‌های تکمیل مهارت	ابعاد نگرش جامع کارآفرینی	مجموع
----------------------	---------------------------	-------

شاخه کار دانش	شناختی		عاطفی		عملکردی	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
کتاب کارآفرینی	۷۲	٪۴۴/۴۴	۲۷	٪۱۶/۶۶	۶۳	٪۳۸/۸۸
کتاب قانون کار	۲۶	٪۶۸/۴۲	۳	٪۶/۲۵	۹	٪۲۳/۶۸
کتاب بهداشت و ایمنی کار	۳۶	٪۸۱/۸۱	۱	٪۲/۲۷	۷	٪۱۵/۹۰
مجموع	۱۳۴	٪۱۸۸/۲۰	۳۱	٪۱۲/۷۰	۷۹	٪۳۲/۳۷

بحث و نتیجه گیری

عنايت به ادبيات و پيشينه ي پژوهش و با توجه به نظر متخصصان و صاحب نظران حوزه ي تعليم و تربيت و با توجه به اين كه هدف پژوهش حاضر " شناسايي مولفه‌هاي كارآفريني در محتوای برنامه درسی در شاخه کاردانش دوره متوسطه " است، بنابراین پس از مطالعه و بررسی فراوان و همچنین چندین بار غربال کردن مولفه‌های موجود کارآفرینی از دیدگاه مولفین صاحب نام موجود، توسط اساتید و متخصصان این حوزه، در زمینه ی نگرش جامع کارآفرینی، نهایتاً به این نتیجه دست یافتیم، که ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی قابل بررسی در محتوای برنامه درسی را، می‌توان به سه بعد شناختی، عاطفی و مهارتی و مجموعه جدیدی با هفده مولفه و هشتاد دو گویه تقسیم کرد، و ابزار پژوهش را تشکیل داد. از جمله تحقیقاتی که درباره‌ی ویژگی‌های کارآفرینان انجام شده، مطالعات لیتونن^۱ (۲۰۰۰) است. فرض اصلی تحقیق ایشان این است که کارآفرین بودن اتفاقی نیست و کارآفرینی افراد با توجه به موفقیت‌های مختلف و نحوه‌ی قرار گرفتن در گروه‌های اجتماعی متفاوت خواهد بود. از نظر لیتونن توانایی ریسک پذیری، نوآوری، دانش در زمینه ی فنون کار، بازار و بازاریابی، مهارت‌های مدیریت کسب و کار، توانایی برای همکاری، برداشت خوب نسبت به کسب و کار برای شکار فرصت، از جمله ی مشخصات یک کارآفرین است (به نقل از جهانگیری و ثقفی، ۱۳۸۷: ۹۲).

کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۱)؛ از مجموع ۲۱ فراوانی شامل؛ عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌های مندرج در کتاب، ۵ فراوانی، یعنی ٪۲۳/۸۰ آن در بعد شناختی است و ۹ فراوانی، یعنی ٪۴۲/۸۵ آن به بعد عاطفی و نهایتاً ۷ فراوانی، یعنی ٪۳۳/۳۳ آن به بعد عملکردی اختصاص یافته است. بنابراین، به مولفه‌های مطرح در ابعاد سه گانه کارآفرینی توجه داشته و این توجه به بعد عاطفی بیشتر از ابعاد شناختی و

عملکردی بوده است. با توجه به تاکیدات مکرر اسلام و نیز ائمه (ع) در مورد کار، تلاش و کوشش و احادیث گوناگون در این زمینه و آشنایی دانش آموزان در اوان نوجوانی با موضوع کار، اهمیت آن و جایگاه آن در زندگی، انتظار می‌رفت به مولفه‌های بسیار بیشتری در سه بعد شناختی، عاطفی و عملکردی توجه شود.

- کتاب زبان فارسی (۱)؛ از مجموع ۲ فراوانی شامل؛ عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها، ۱ فراوانی، یعنی ۵۰٪ آن در بعد شناختی و ۱ فراوانی، یعنی ۵۰٪ آن به بعد مهارتی و به بعد عاطفی توجهی نداشته است. با توجه به اینکه زبان رسمی کشور زبان فارسی است و زبان هر کشور پر است از تمثیل‌ها، حکایت‌ها، دلیری‌ها، تلاش‌ها، عبرت‌ها و ... انتظار می‌رفت، بیشتر از موارد مرتبط با کار، کارآفرینی، خلاقیت و تلاش به عنوان تمثیل و تمرین استفاده می‌نمود.

- کتاب کارآفرینی؛ از مجموع ۱۶۲ فراوانی شامل؛ عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها مندرج در کتاب کارآفرینی، ۷۲ فراوانی، یعنی ۴۴/۴۴٪ آن در بعد شناختی و ۲۷ فراوانی، یعنی ۱۶/۶۶٪ آن به بعد عاطفی و ۶۳ فراوانی، یعنی ۳۸/۸۸٪ آن به بعد عملکردی توجه داشته است. بنابراین به مولفه‌های مطرح در ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی توجه داشته و این توجه به ترتیب بیشتر به بعد شناختی، عملکردی و عاطفی بوده است ولی با توجه به اهمیت کتاب مذکور انتظار می‌رفت به همه مولفه‌های کارآفرینی توجه و از مثال‌های بیشتر و نمونه‌های عملی و مهارتی بیشتری جهت آماده نمودن دانش آموزان برای ورود به بازار کار استفاده می‌شد. اما همان طور که پژوهشگر انتظار داشت، بیشترین میزان توجه به مولفه‌های کارآفرینی در بین ۱۰ عنوان کتاب را، کتاب کارآفرینی با ۱۶۲ فراوانی داشته است.

- کتاب ادبیات فارسی (۱)؛ از مجموع ۶ فراوانی شامل؛ عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها مندرج در کتاب ادبیات فارسی ۱، ۳ فراوانی آن یعنی ۵۰٪ به بعد شناختی و ۳ فراوانی آن یعنی ۵۰٪ به بعد عاطفی توجه داشته است. در مجموع می‌توان اذعان داشت؛ با توجه به اینکه زبان رسمی کشور زبان فارسی است و زبان هر کشور پر است از تمثیل‌ها، حکایت‌ها، دلیری‌ها، تلاش‌ها، عبرت‌ها و ... انتظار می‌رفت، در کتاب ادبیات فارسی (۱) بیشتر از موارد مرتبط با کار، کارآفرینی، خلاقیت و

تلاش به عنوان تمثیل و تمرین و شعر استفاده می‌نمود و ۶ فراوانی برای کشوری که مهد افتخارات و تلاش‌ها و دانشمندان و مخترعان صاحب نام است بسیار ناچیز است. به وسیله همین کتاب‌های فارسی است که نوجوانان را باید به کار و کارآفرینی سوق داد، و این کار میسر نمی‌شود مگر با بازنگری در کتاب‌های امثال ادبیات فارسی.

- کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۲)؛ از مجموع ۳ فراوانی شامل: عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها مندرج در این کتاب، ۳ فراوانی یعنی ۱۰۰٪ از فراوانی‌های آن به بعد عاطفی و به هیچ یک از مولفه‌های مطرح در بعد شناختی و عملکردی پرداخته نشده است. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده، این کتاب تنها به ۳ مولفه عاطفی توجه داشته و به مولفه‌های مطرح در ابعاد شناختی و عملکردی هیچ اشاره‌ای نداشته است. با توجه به اینکه در کتاب قرآن و تعلیمات زندگی (۱) یعنی در سال قبل به ۲۱ مولفه در سه بعد شناختی، عاطفی و عملکردی توجه شده بود، انتظار می‌رفت در سال بعد یعنی در کتاب قرآن و تعلیمات زندگی (۲) با لحاظ اینکه نوجوانان بزرگ تر شده اند و یک قدم به بازار کار نزدیک تر شده اند، حداقل در یک اندازه توجه می‌شد، اما متأسفانه نه تنها تعداد فراوانی‌های آن بیشتر نشده، بلکه در بعد شناختی و عملکردی میزان توجه به صفر رسیده است.

- کتاب بهداشت و ایمنی کار؛ از مجموع ۴۴ فراوانی شامل: عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها مندرج در این کتاب، ۳۶ فراوانی آن یعنی ۸۱/۸۱٪ به بعد شناختی، یک فراوانی آن یعنی ۲/۲۷٪ به بعد عاطفی و ۷ فراوانی آن یعنی ۱۵/۹۰٪ به بعد مهارتی (عملکردی)، اختصاص یافته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت، که کتاب بهداشت و ایمنی کار سال اول دبیرستان به مولفه‌های هر سه حیطه شناختی، عاطفی و مهارتی توجه داشته است، اما همان طور که مشاهده می‌شود، فاصله تعداد فراوانی‌های مطرح در بعد شناختی با دیگر ابعاد بسیار زیاد است و به ترتیب بعد از شناختی، به مهارتی با هفت مولفه و در نهایت بعد عاطفی قرار می‌گیرد. که این نتیجه با توجه اینکه کتاب قصد دارد اصول و قوانین کار را برای مخاطب شرح دهد قابل توجیه است که به بعد شناختی آن بیشتر توجه داشته باشد، اما دلیلی ندارد که تعداد مولفه‌های مورد توجه این حیطه کم باشد.

- کتاب زبان فارسی (۲)؛ از مجموع ۳ فراوانی شامل: عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها، تنها به بعد عملکردی

توجه داشته و به مولفه‌های مطرح در بعد شناختی و عاطفی نگرش جامع کارآفرینی توجهی نشده است. بنابراین، در مجموع می‌توان اذعان داشت؛ که کتاب زبان فارسی (۲)، مانند زبان فارسی (۱) به لحاظ توجه به مولفه‌های کارآفرینی مورد بی‌مهری قرار گرفته و تنها به سه مولفه در بعد عملکردی اشاره نموده و به بعد شناختی و عاطفی کمترین توجهی نداشته است.

- کتاب قرآن و تعلیمات دینی (۳)؛ از مجموع ۶ فراوانی شامل: عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها مندرج در این کتاب، ۴ فراوانی آن یعنی ۶۶/۶۶٪ به بعد عاطفی، ۲ فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به بعد مهارتی و به مولفه‌های مطرح در بعد شناختی نگرش جامع کارآفرینی توجهی نشده است. بنابراین، در مجموع می‌توان اظهار داشت؛ کتاب مذکور، به بعد عاطفی بیشتر از بعد مهارتی توجه داشته و مولفه‌های مطرح در بعد شناختی کاملاً نادیده گرفته شده است. یعنی با توجه به اینکه برخی از نوجوانان آماده ورود به بازار کار می‌شوند ولی هنوز توصیه‌های اکید اسلام و ارزش و جایگاه کار، تلاش، کوشش و کارآفرینی را کاملاً نمی‌دانند، تا در کشاکش سختی تلاش‌های آینده، این پاداش‌های وعده داده شده از جانب خداوند و ائمه معصومی (ع) برایشان نقطه‌ی امیدی باشد.

- کتاب قانون کار- شاخه کاردانش؛ از مجموع ۳۸ فراوانی شامل: عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌های مندرج در این کتاب، ۲۶ فراوانی آن یعنی ۶۸/۴۲٪ به بعد شناختی، ۳ فراوانی آن یعنی ۶/۲۵٪ به بعد عاطفی و ۹ فراوانی آن یعنی ۲۳/۶۸٪ به بعد مهارتی (عملکردی) اختصاص یافته است. بنابراین، در مجموع می‌توان اذعان داشت؛ که کتاب قانون کار به هر سه بعد توجه داشته و به بعد شناختی بیشتر از بعد عاطفی و مهارتی پرداخته شده است.

- کتاب ادبیات فارسی (۲) نشان داد؛ از مجموع ۳ فراوانی شامل: عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها، تصویرها، پرسش، جدول‌ها و تمرین‌ها مندرج در این کتاب، ۱ فراوانی آن یعنی ۳۳/۳۳٪ به بعد شناختی و ۲ فراوانی آن یعنی ۶۶/۶۶٪ به بعد عاطفی توجه داشته است و به بعد عملکردی اشاره ای نداشته است. بنابراین کتاب ادبیات فارسی (۲) سال دوم دبیرستان، به مولفه‌های مطرح در بعد عاطفی بیشتر توجه داشته و در بعد مهارتی نیز به هیچ یک از مولفه‌های مطرح پرداخته نشده است.

بیشترین و کمترین میزان توجه به ابعاد سه گانه نگرش جامع کارآفرینی مورد بررسی در محتوای کتاب‌های درسی تکمیل مهارت (کارآفرینی، قانون کار و بهداشت و ایمنی کار)؛ بیشترین میزان توجه به بعد شناختی با ۱۳۴ فراوانی ۱۸/۲۰٪ از کل فراوانی‌ها، و در کتاب کارآفرینی، کمترین میزان توجه به بعد عاطفی با ۳۱ فراوانی یعنی ۱۲/۷۰٪ از کل فراوانی‌ها و به کتاب قانون کار اختصاص داشته است. با توجه به این که کتاب کارآفرینی باید حداکثر مولفه‌ها را داشته باشد، بنابراین این نتیجه، مورد انتظار محقق بوده است.

بیشترین و کمترین میزان توجه به ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی مورد بررسی در محتوای کتاب‌های درسی عمومی؛ از مجموع ۴۴ فراوانی، در محتوای کتاب‌های درسی عمومی مورد نظر، بیشترین فراوانی با ۲۱ فراوانی یعنی ۴۷/۷۲٪، متعلق به کتاب دین و زندگی (۱) و کمترین میزان توجه آن با ۲ فراوانی یعنی ۴/۵۴٪ به کتاب زبان فارسی (۱)، اختصاص دارد. هم چنین بیشترین میزان توجه به ابعاد نگرش جامع کارآفرینی؛ به بعد عاطفی با ۲۱ فراوانی یعنی ۴۷/۷۲٪ و کمترین میزان توجه به بعد شناختی با ۱۰ فراوانی یعنی ۲۲/۷۲٪، دیده می‌شود. به طور کلی آموزش کارآفرینی و تاثیر کتاب‌های درسی بر این موضوع، مقوله ای بسیار مهم به شمار می‌آید؛ بنابراین با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌گردد:

با توجه به اقتضانات آموزش و پرورش در عصر جدید و اهمیت کارآفرینی و لزوم همخوانی بیشتر در کتاب‌های درسی، گروه‌های متفاوت تألیف کتاب‌های درسی سعی کنند، مفاهیم کارآفرینی را به صورت تلفیقی و متوازن در خلال برنامه‌های درسی ارائه دهند. استفاده از روش‌های یاددهی - یادگیری متناسب با روح کارآفرینی مانند؛ پرسش و پاسخ، بحث گروهی، حل مسئله، فعالیت عملی و دیگر روش‌های چالش برانگیز ضروری است. مفهوم کارآفرینی، اهمیت، ارزش و جایگاه آن در اسلام و مهارت‌های مربوط به آن، به نحو مناسبی در قالب برنامه‌ها و فعالیت‌های دانش آموزان پایه‌های مختلف، در نظر گرفته شود. زندگی نامه و راه‌های موفقیت کارآفرینان مطرح داخلی به عنوان نمونه عملی در کتاب‌های درسی و به خصوص کتاب کارآفرینی، ذکر شود.

برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت ویژه‌ی کارشناسان و معلمان در شاخه‌ی کاردانش دوره متوسطه، به گونه‌ی منظم و مداوم، در راستای ارائه‌ی دانش و نگرش مطلوب کارآفرینی و ایجاد انگیزه به منظور کاربرد این مهارت‌ها در کلاس درس مورد توجه قرار گیرد.

تأکید یکسان بر ابعاد سه‌گانه نگرش جامع کارآفرینی در دوره‌های مختلف تحصیلی و تلاش برای رشد متعادل جسمی، ذهنی، اجتماعی، روانی و اخلاقی دانش‌آموزان بسیار مهم و ضروری است.

در طراحی و تدوین محتوای کتاب‌های درسی دوره متوسطه شاخه‌ی کاردانش، با توجه به اینکه دانش‌آموزان این شاخه بلافاصله قصد حضور در بازار کار را دارند بیش از پیش به مولفه‌های کارآفرینی توجه شود.

ارائه‌ی محتوای آموزشی در خصوص آشنا کردن دانش‌آموزان با روش‌های الکترونیکی خدمات بانکی، درک اقتصادی خانوار، فناوری‌های نوین داده‌ها و علم مدیریت جایگاه برجسته‌ای فراهم می‌کند.

کتاب‌هایی هم چون؛ زبان و ادبیات فارسی و دین و زندگی، بستر مناسبی برای پرداختن به مولفه‌های مطرح در ابعاد سه‌گانه کارآفرینی است، توصیه می‌شود در آموزش کارآفرینی از این کتاب‌ها بیش از پیش استفاده نمایند.

شرط اساسی برای کارآفرین شدن، ابتدا خود باوری و سپس اعتماد به نفس است لذا باید از طریق فعالیت‌های کلاسی، این ویژگی‌ها را در دانش‌آموزان تقویت نمود.

برای جذابیت آموزش کارآفرینی، در مثال‌ها و تصاویر محتوای کتاب‌های درسی، از طرح مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی روز که متناسب با سن و علاقه‌ی دانش‌آموزان دبیرستانی است، بیشتر استفاده شود.

با توجه به اینکه ائمه اطهار (ع) الگوی مناسبی برای دانش‌آموزان هستند، پیشنهاد می‌شود، از احادیث و داستان‌های مرتبط با کار و کارآفرینی آنان، در کتاب‌های دین و زندگی، بیشتر استفاده شود.

معلمان شاخه‌ی کاردانش منابع آموزشی جانبی، جهت مطالعه دانش‌آموزان به همراه کتاب کارآفرینی، معرفی کنند.

منابع

- احمد پور داریانی، محمود، مقیمی، سید محمد (۱۳۸۵)، **مبانی کارآفرینی**، انتشارات مرکز کارآفرینی، دانشگاه تهران
- احمد پور داریانی، محمود (۱۳۷۸)، **کارآفرینی - شاخه کار دانش (کلیه رشته‌ها)**، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران
- احمد پور داریانی، محمود (۱۳۷۸)، **کارآفرینی: تعاریف، نظریات، الگوها**، تهران: شرکت پردیس ۵۷.
- پورقاز، عبدالوهاب، کاظمی، یحیی، محمدی، امین (۱۳۹۰)، بررسی رابطه‌ی شیوه‌های تفکر و ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی مدیران مدارس (مطالعه موردی مدارس مقاطع سه گانه شهر بیرجند)، **فصلنامه توسعه کارآفرینی**، شماره ۱۱، صص ۸۵-۶۷
- جهانگیری، علی و کلاتری ثقفی، ربابه (۱۳۸۷)، بررسی و سنجش ویژگی‌های کارآفرینی مدیران (مطالعه موردی: شرکت مخازات)، **فصلنامه توسعه کارآفرینی**، شماره اول، صص ۸۷-۱۱۰
- جهانیان، رمضان (۱۳۸۹)، بررسی راهکارهای توسعه کارآفرینی در آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای دانشگاه آزاد اسلامی، **فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی**، شماره دوم، صص ۷۴-۵۱
- جعفری مقدم، سعید، فخارزاده، آرزو سادات (۱۳۹۰)، توسعه نگرش کارآفرینانه در کتاب‌های درسی (مطالعه موردی: کتابهای فارسی دوره دبستان)، **فصلنامه توسعه کارآفرینی**، شماره ۱۱، صص ۶۶-۴۷
- حکیم زاده، رضوان، کیامنش، علیرضا، عطاران، محمد (۱۳۸۶)، تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث روز جهانی در حوزه‌ی برنامه درسی، **فصلنامه مطالعات برنامه درسی**، شماره ۵، صص ۵۴-۲۷
- سیحانی نژاد، مهدی و همایی، رضا (۱۳۸۴)، میزان توجه به نگرش فرهنگ کار در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی کشور، **مجله دانشور رفتار، دو ماهنامه علمی - پژوهشی دانشگاه شاهد**، شماره ۱۵، صص ۲۰-۱
- شکرکن، حسین، برومند، مسعود، نجاریان، بهمن و منیجه شهنی بیلاق (۱۳۸۱)، بررسی رابطه ساده و چندگانه خلاقیت، انگیزه پیشرفت و عزت نفس با کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، **مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز**، شماره‌های ۳ و ۴، صص ۲۴-۱
- صمدی، پروین و شیرزادی اصفهانی، هما (۱۳۸۶)، بررسی رابطه جو سازمانی مدرسه با روحیه کارآفرینی در دانش آموزان، **فصلنامه نوآوری‌های آموزشی**، شماره ۱۶، صص ۱۸۷-۱۶۴
- طاهری و همکاران (۱۳۸۹). بررسی رابطه‌ی کارآفرینی سازمانی با خلاقیت در سازمان فنی و حرفه‌ای شهرستان گچساران. **فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی**. سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۹. صص ۶۲-۴۵
- کرد نائیج، اسدا...، زالی، محمدرضا (۱۳۸۷)، راهکارهای توسعه کارآفرینی در ایران، **ماهنامه کار و جامعه**، شماره ۹۴ و ۹۵، صص ۱۰-۴

نوه ابراهیم، عبدالرحیم و تندسه، اشکان (۱۳۸۷)، مطالعه شاخص‌های کارآفرینی در بین دانش‌آموزان سال آخر سه شاخه نظری، فنی حرفه‌ای و کار دانش (مدارس متوسطه شهرستان گرمسار). **فصلنامه رهبری و مدیریت**

آموزشی. سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷. صص ۱۴۶-۱۳۳

یار محمدیان، محمد حسین (۱۳۷۷)، **اصول برنامه ریزی درسی**. تهران: یادواره ی کتاب.

- Cheung, C.K.(2008). entrepreneurship education in honkongs secondary curriculum. **Education+training**. Vol.50. No.6. pp500-515
- Kuratko D.F & Hodgetts ,P.M.(2007). **Entrepreneurship theory, process, practice** .Meson ,OH south- western college publishers.
- Collins, Toniay(2007). **Gender differences in entrepreneurship A study of entrepreneurship in two Midwestern counties**. Capella University.
- Luke, Belinda(2006). **Exploring strategic entrepreneurship in the public sector, Auckland university of technology**, new zland.
- Matthews, Ws, D.R.(2010). **performance management. A comparative analysis of peak Experiiece per formance and non-peak Experiiece per formance in business leaders**, Capella University.
- Mwasalwiba, E.S(2010). Entrepreneurship eueationa reiew of its objecthves, teaching methods, and impact indicators. **Education & Training** Vol. 52 No. 1, pp. 20-47
- Kotey, Bernice(2007). teaching the attributes of venture teamwork in tertiary entrepreneurship program, **journal of Education & training**, Vol.49, pp.634-655, available at <http://www.eric.ed.gov>.
- Sook, C.L and et all (2003). Venture creation and the enterprising individual a review and synthesis. **Journal of management**. Vol .29. p379.
- Tomecko, jim(2003).” **Entrepreneurship training for enterprise Growth**”.GTZLaos.
- Thornberry Neal(2006). **Lead like on Entrepreneur**, Simon press.
- Zampetakis. Leonidas. A & Beldekos. Panagiotis & Mostakis . Vassilis. S. (2009). Day-to-Day entrepreneurship within organizations the role of triat emotional intelligence and perceived organizational support, **European School of Management**, Vol.27, pp.165-175.

